

Ns. käänöslainoista yleensä ja seulaajaisten (plejadien) nimityksistä erikseen.

Paitsi varsinaisista lainasanoista puhutaan kielitieteessä usein myös ns. k ä ä n n ö s l a i n o i s t a. Nämä tahtoisin määritellä sanoiksi, sanayhtymiksi tai lausetavoiksi, joilla vastaanottajakieli o m i n s a n o i n kääntää lainanantajakielen ilmaiseman kuvan. Esim. suomen lausetapa *pitää jostakin* 'olla ihastunut' on ilmeinen käänöslaina ruotsalaisesta *hålla av någon*. Käänöslainoja on tietysti paljon sellaisten kielten välillä, jotka ovat vilkkaissa kosketuksissa toistensa kanssa, mutta aina ei voi osoittaa lainasuuntaa, koska tavallisesti äänteelliset ym. kieliopilliset kriteeriot puuttuvat. Tässä suhteessa voi silloin päätellä kulttuurihistoriallisten tms. virtausten avulla. Esim. *leppäkertun* l. *leppäpirkon* moninaisten nimitysten suhteen auttavat nimeen liittyvät legendat (vrt. VILKUNA FUF 24: 197—231). Lainasuunnan päätelmien teossa myös kieli- ja käänösvirheet paljastavat asian todellisen laidan. Ajateltakoon esim. *isämeitäämme* (ruots. *fadervår*, saks. *Vaterunser*), jossa jo outo sanajärjestys osoittaa pohjana olevan lat. *paternosterin*, ellemme sitä muuten tietäisi. Samoin *mätäkuun* tiedämme tulleen ruotsista (*rötmånad*), koska siellä on käsitetty väärin keskialasaksan *rodendage* »mätäpäiviksi», vaikka se itse asiassa merkitsee »koiranpäiviä» (H. SUOLAHDEN mukaan viimeksi V. KIPARSKY Neuphil. Mitt. 1943 46—47).¹

Mutta vaikka toisinaan voi löytää hämmästyttävän samanlaisia sanakuvia eri kielistä, eivät aina ole kysymyksessä l a i n a suhteet. Sanakuvat

¹ Enemmän tällaisia esimerkkejä SETÄLÄLLÄ kirjassa Kielentutkimus ja oikeakielisuus, s. 170 —.

ovat nimittäin usein siksi yksinkertaiset johtaa, että ne voivat millä kansalla hyvänsä syntyä itsenäisesti. Esim. suom. *peruna*, alk. *maaperuna* l. *maapäärinä* on luultavasti suorastaan käännetty ruotsista (*jordpäron*) ja ruots. sana saksasta (*Erdbirne, Grundbirne* > *Grumbire*), mutta on kyseellistä, ovatko ransk. *pomme de terre*, holl. *aardappel* ja vir. *maaõun, muldõun*, vatj. *māgūna*, vieläpä tšer. *rokolma, rokama* ja tšuv. *s'ərolmǝ*, jotka kaikki merkitsevät »perunaa», mutta sananmukaisesti »maaomenaa», jo maantieteellisistä syistäkään lainaussuhteissa toisiinsa. Samoin voi hämmästyttävän samanlaisia nimityksiä olla jopa eri puolilla valtameriä esim. tähdillä ja tähdistöillä, joita tarkoittavia sanakuvia nykyajan ihmisen on vaikea selittää, mutta jotka pohjautuvat ikivanhoihin uskomuksiin ja alkeellisiin käsityksiin, eivätkä sanat siis ole välittömässä yhteydessä toistensa kanssa.

Nämä mietelmät, jotka jo kauan ovat aivojani askarruttaneet, saivat uutta virikettä lukiessani äskettäin KNUT TALLQVISTIN kirjaa »Eläinrata» ja hänen vähän aikaisemmin julkaisemaansa kirjoitusta »Plejadi-lorea» (KSVK 22: 118—130) sekä V. KIPARSKYN kirjoitusta »Das Siebengestirn als 'Sieb'» (Neuphil. Mitt. 1945: 67—74).

Plejadien nimitys »seitsentähdistö» (saks. *Siebengestirn* jne.) johtuu — kuten mainituista kirjoituksista käy selville — plejadien seitsemästä tähdestä, joista yksi on erilaisten uskomusten mukaan kadonnut, mutta vieläkin näkyvässä erikoisen tarkkasilmäiselle. Tekijöiden mainitsemiin samaa merkitseviin nimiin lisättäköön tässä unk. *hetevény*, turkkilaiselta puolen Kāšgari, tšag. Radloff *jätigän* sekä kalmukista Ramstedtin mukaan *oktryūn dolān burxyn* 'taivaan seitsemän pyhimystä'.

Samana tähtisarjan »hautomakanaa» merkitsevää nimistöä (saks. *Glucke*) Kiparsky on kartuttanut erällä slaavilaisilla vastineilla. Näihin lisättäköön samaa merkitsevä unk. *fiastyńik*.

Mutta varsinaisesti minut sai kynään tarttumaan plejadien suomalainen nimi *seulaajaiset* jne. Tästä sekä sen käännösvastineista virossa, liivissä, lätissä ja liettuassa, osittain myös valkovenäjässä ja puolassa on viimeksi V. Kiparsky kirjoittanut mainitussa artikkelissaan. Siinä hän nojautuen Kustaa Vilkunan lausumaan arveluun (Knut Tallqvist, Plejadi-lorea KSVK 22: 120, Eläinrata, s. 32) päätty tulokseen, että kaikkien näiden nimitysten pohjana on saksan *Siebengestirn*, oik. »seitsentähdistö», joka on väärin ymmärretty »seulatähdistöksi» (saks *Sieb* = seula). Kiparskyn mukaan käännöslaina juontuisi Hansan kukoistuskaudelta (13.—14. vuosisadalta), jolloin keskialasaksa oli koko Itämeren liikekielenä. Ajatus tuntuu todella hyvin houkuttelevalta ja Kiparskylla hyvin

perustellulta, mutta — edellytyksenä on vain se, että nimitys »seulatahdistö» tosiaan rajoittuu mainitulle Itämeren vyöhykkeelle.

Näin ei kuitenkaan ole asian laita! On olemassa toinenkin, etäällä mainitulta alueelta sijaitseva vanha sivistyskeskus, jossa tavataan aivan samanlainen ilmiö. Tämä on Volgan mutka, jonka tienoilla havaitaan koko joukko muitakin samankaltaisia keskinäisiä käänöslainoja. Plejadien nimitys on näet tšuvassissa (Paasonen) *ala-s'älbär*, tšeremississä (Genetz) *šokte-šüðar* ja votjakissa (Munkácsi) *puž-kiz'il'i*, joista jokainen merkitsee tarkalleen »seulatahteä».

Mikäli mainittu (Vilkuna-)Kiparskyn teoria pitää paikkansa, myös Volgan mutkan kielissä tavattavien nimitysten olisi pohjauduttava samaan käänösvirheeseen. Tällöin tulisi originaalina tuskin muu kysymykseen kuin *g o o t i n* kieli, josta todellakin on eräitä lainasanoja kulkeutunut sikäläisiin kieliin saakka — kuuluihan eräitä itäisempiä suomalais-ugrilaisia kansoja Hermanarikin valtakuntaan, kuten Jordanes todistaa.

Kuitenkin on olemassa sekin mahdollisuus, että seulajaisten nimitys perustuu ikivanhoihin kansanuskomuksiin, niin kuin UNO HARVA esittää »Altain suvun uskonnon» sivuilla 123 ja 135: »plejadit muodostavat jonkinlaisen ilmareiän, seulan tai muun semmoisen, jonka läpi yläilmoista virtaa kylmää.» Harvan mainitsema uskomus kylmää huokuvasta ilmareiästä on peräisin jakuuteilta. Nimenomaan »seulan» hän mainitsee votjakeilta, liettualaisilta ja itämerensuomalaisilta, joten — mikäli ei uusia tietoja saada kaukaisemmilta kansoilta »seulajaisten» nimityksestä — ei sekään mahdollisuus ole olematon, että »seula» kuuluu vain Volgan mutkan ja Itämeren itäosien kansoille ja että tämä käsite olisi todellakin keskinäisessä yhteydessä joko goottilaisten tai esim. pohjoisvenäläisten välityksellä, joilta viimeksi mainituilta tosin »seulajaista» ei ole todettu.¹

Volgan mutkan kielistä puheen ollen mainittakoon, että näiden kielten varsinaiset lainat samoin kuin myös käänöslainat osoittavat sikäläisten kansojen olleen kauan sivistyksellisessä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa; aikaisemmin suomalais-ugrilaiset kansat keskenään, sitten Volgan bolgaarilaisvallan aikana (7.—13. vuosis.) viimeksimainittujen hegemonian alaisina, myöhemmin kaakosta tulevan ja lännestä tunkeutuvan

¹ Kun kirjoitukseni oli ladottavana, huomautti toht. Vilkuna ROBERT LEHMANN-NITSCHEN artikkelista »Das Sternbild des Siebes» (SUST 67: 224—232), jossa tekijä mainitsee plejadien nimityksenä »seulajaiset», paitsi Itämeren kielistä, myös votjakista ja Itä-Aasiassa eläviltä *k o r j a k e i l t a*: Jochelson *kétmet*, Bogoras *kätmäč*, *kérmis* 'little sieve'. Viimeksi mainittu tiedonanto, joka meiltä kaikilta oli jäänyt lukematta tai unohtunut, kumoo lopullisesti teorian, että saksan kielen väärinkäsittäminen olisi aiheuttanut nimen synnyn.

venäläisen vaikutuksen alaisina. Viikonpäivien nimet, jotka suureksi osaksi ovat käännöslainoja, mutta »lauantain» nimitys suoranainen laina kaukasialaiskielistä, osoittavat bolgaarien tuoneen 7-päiväisen viikon Kaukasiasta tullessaan. Muista käännöslainoista mainittakoon tässä muutamia, joilla osittain voi olla mielenkiintoa suomenkin kielen kannalta.

Suomalaisten ja virolaisten »linnunrataa», lappalaisten »lintujen porasta», ostjakkien ja vogulien »sorsien» tai »etelänlintujen tietä» vastaa turkkilaiskielissä yleensä »lintujen tie», mutta Volgan mutkan kielissä nimenomaan »villihanhen tie» (niin votjakissa, tšeremississä, tšuvassissa ja Volgan tataareilla). Linnunrataa on pidetty muuttolintujen yöllisenä oppaana (Uno Harva, Altain suvun uskonto 137—8).

Suomen sanalle *satakerta* olen löytänyt käännösvastineen vain unkarista *százrétű* ja tšeremissistä *šüđö-βatšasš* sekä tšuvassista ilmeisesti tšeremissiläisenä käännöslainana *s'er-γut*. Mahdollisesti sitä on muuallakin, mutta sanakirjoista on vaikea löytää tätä märehtijöiden mahalaukun osaa tarkoittavia termejä. Venäjässä sen kansanomainen nimitys on *листовикъ*, siis jonkinlainen »lehtiö», kuten saksan *Blättermagen*, tai *книжка* »kirjanen», ilmeisesti sen ulkomuodon mukaan, niinkuin venäjän *псалтырь* ja käsitteen tieteellinenkin nimitys *psalterium* osoittavat.

Kerrottakoon tässä lopuksi V. Magnitskin mukaan (Materialy k objasneniju staroi čuvaškoi věry, s. 245 —6) eräs viimeksimainittuun ruumiinosaan liittyvä tšuvassilainen legenda siitä, kuinka venäläiset, tataarit ja pakanalliset tšuvassit saivat uskontonsa: »Kerran nukkuivat venäläinen, tataari ja tšuvassi samassa tuvassa ja varhain aamulla kuulivat ulkoa äänen, joka puhui: Tulkaa, ottakaa kirja ja uskonto! Tataari, joka äkkiä pisti tohvelit jalkaansa, joutui ensimmäisenä ulos tuvasta, josta syystä sai kirjan ja kolme vaimoa. Tataarin jälkeen tuli venäläinen ulos vedettyään saappaat jalkaansa, sai myöskin kirjan ja uskonnon, mutta toiseksi tulleen vain yhden vaimon. Tšuvassi taas, joka pani jalkaansa jalkarievut ja niinvirsut, viipyi. Odotettuaan aikansa Jumala heitti kirjan ja poistui. Tšuvassi tuli ulos, mutta kirjan olivat jo aikoja sitten syöneet lehmä ja lamma, joten tšuvassi jäi ilman kirjaa ja lakia *kirämätin* ja maallisten jumalien huostaan. Lehmän ja lampaan sisään kasvoi kirjanen, satakerta. — Muuten tšuvassit ovat sitä mieltä, etteivät he tässä hävinneet. He sanovat, että kuoleman jälkeen ylijumala ei heitä tuomitse, koskei heillä ole lakia, vaan sanoo, että ei ole, minkä mukaan heidät tuomitsisi.»

Martti Räsänen.